

активно використовуються разом з метафоричними епітетами, а також на асоціативному і символічному рівнях широко використовується антитеза. Епізодически зустрічаються і інші стилістичні фігури: литота, перифраз, порівняння. Це обумовлено аллегоричністю басні і її спрямованістю.

Ключеві слова: проприатив, українська басня, троп, метафора, метафоричний епітет, символ, імя власне, антитеза, порівняння.

Tereshchenko L. V. Tropeic and Symbolic Usage of Fable-Poetonyms (on the Material of Ukrainian 19th Century Fables).

Summary

In the article the cases of tropeic usage of proper names in Ukrainian fables are considered. The fables created by Ya. Zharko, M. Shashkevych, P. Pysarevskyi, Olena Pchilka, B. Grinchenko, P. Svyentsitskyi, V. Borovyk, I. Manzhura, I. Verkhratskyi, Yu. Fedkovych, P. Kulish, M. Ustyanyovych, M. Kuzmenko and other authors are analyzed. Their works are included in the collective works «Ukrainian Pre-Revolutionary Fable» Anthology (1966) and «Ukrainian Fable» (2008). The fable has a long-standing formed structure (since the prosaic «parables» of the legendary Ancient Greek fabulist Aesop), the traditional group of characters, motives, plots. The main characters of the fable alongside with the people (strictly speaking – schematic figures of people) are animals, plants, inanimate objects, which personify some ideas and people's characters. The purpose of the fable is to ridicule people's drawbacks, society's evil features aiming to correct or get rid of them. The language of this genre is simple, similar to people's common speech. That is why there are not so many stylistic devices and tropes in the fable. Resulting from the linguistic analysis of the investigated works we can assert that proper names are most frequently used in metaphors, they occur in the structure of epithets, namely metaphoric, on the associative and symbolic levels antithesis is widely used. Occasionally some other stylistic devices occur: lithote, periphrasis, comparison. It is conditioned by the allegoric features of the fable.

Keywords: propriativ, Ukrainian fable trails, metaphor, metaphorical epithet character, a proper name, antithesis, comparison.

УДК [811.112.2'367]:070.41

Терещенко Т. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької та французької мов
Рівненського державного гуманітарного університету
E-mail: tetyana-tereschenko@yandex.ru

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕЛІПТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАГОЛОВКІВ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ)

Стаття присвячена характеристиці комунікативно-прагматичного потенціалу заголовків, які містять еліптичні конструкції. Еліптичні заголовки є характерною рисою сучасної публіцистики, оскільки своєю стислістю, лапідарністю, незавершеністю вони більше приваблюють читачу увагу, ніж заголовки у вигляді повних, закінчених висловлювань. Автором статті запропонована і проаналізована класифікація еліптичних заголовків, узятих з німецької преси.

Ключові слова: еліптичні конструкції; елімінація; актант; лапідарність; експресивність.

Постановка проблеми. Заголовок є важливою і невід'ємною одиницею тексту. Яскравий, помітний заголовок не тільки привертає читачу увагу, але й оптимізує сприйняття тексту. Особливу групу назв формують заголовки публіцистичних текстів, що відрізняються різними структурними особливостями. До таких назв, насамперед, слід віднести заголовки, що містять еліптичні конструкції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення еліпсису в мовознавстві складає щедрий доробок як українських так і зарубіжних мовознавців. Різні аспекти еліпсису ставали предметом аналізу дослідників: структурно-семантична типологія еліпсису досліджена у працях Д. Гудкова, К. Швабе, Б. Шварца, стилістичні особливості досліджували Р. Дудучава, Р. Рєзнік, Н. Ситнова,

Е. Трофімова. На матеріалі преси проблема взаємовідношення між заголовком і текстом досліджується у працях Є. Лазаревої, В. Абашиної, З. Турасвої та ін. У цих працях проаналізовано роль заголовка як елемента композиції газетного тексту, його зв'язки з елементами смислової структури основного тексту, експресивний потенціал.

Метою статті є аналіз комунікативно-прагматичного потенціалу еліптичних конструкцій у заголовках сучасних публіцистичних текстів.

Емпіричну базу дослідження склали заголовки, відібрані методом суцільної вибірки з німецької преси (журналу «Der Spiegel» і газети «Die Welt» за 2013–2015 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Заголовки часто містять мовні інновації, що є ефективним засобом актуалізації інформації. Цей компонент тексту ми розглядаємо як стилетвірний фактор, оскільки він є важливим елементом формальної і композиційної чи смислової структури тексту. Поліфункціональність заголовка І. Кочан пояснює тим, що він є «актуалізатором практично усіх текстових категорій» [6, с. 13], зокрема теми, реми, оцінних, асоціативних компонентів [8, с. 97], що й формує його комунікативно-прагматичний потенціал. З погляду семіотики заголовки – це перший знак тексту [10, с. 33], що виступає кодифікатором змісту, вводить основні текстові референти, займаючи стосовно тексту моделюючу позицію. Досліджуючи вживання еліпсису у газетному стилі, варто згадати, що публіцистичний стиль вирізняється від розмовного перш за все манерою спілкування – автором виступає одна особа, а адресатом – ціла читацька аудиторія. Компактний, стиснутий виклад інформації сприяє тому, що у публіцистичному стилі використовуються майже всі структурно-семантичні потужності еліпсису. Висока частотність використання еліпсису у заголовках пояснюється тим фактом, що заголовки є засобом первинного введення інформації, який заохочує знайомство із текстовим повідомленням. Тому основною вимогою до заголовку є його стислість та лапідарність, які й зумовлюють вибір синтаксичних засобів, які би повною мірою відповідали цій вимозі. Еліпсис виявляється у цьому плані одним із найбільш дієвих засобів, бо знімає надлишковість інформації завдяки тому, що протистоїть громіздким конструкціям, які, зрозуміло, недоречні в газетних заголовках. Домінування еліптичних конструкцій в заголовку можна пояснити зумовленістю орієнтації тексту на аудиторію з різним сприйняттям відповідної інформації.

У зв'язку з поліфункціональністю заголовку розкриття змісту, закладеного в ньому, здійснюється в ході декількох етапів [2, с. 106]. На першому етапі читач знайомиться із заголовком і намагається вибудувати гіпотези щодо змісту всього тексту. Тема незнайомого читачеві тексту не обтяжена контекстом і сприймається лише як слово, що передує тексту [5, с. 107]. Ключем до розуміння тексту заголовки стає при його повній семантизації. Назва може бути зрозумілою тільки в результаті сприйняття тексту як структурно-семантичної єдності [10, с. 53]. При читанні тексту читацькі припущення можуть доповнюватися або відкидатися в залежності від змісту тексту. Таким чином, зв'язок між заголовком і текстом, як композиційний, так і смисловий, є очевидним. Потрапляючи в заголовок, еліптичні конструкції набувають великої самостійності, їхня неповнота відчуваються слабкіше, і заголовок структурно виступає як повне речення, незважаючи на формальну схожість з неповним [9, с. 209]. Критерієм для систематизації еліптичних заголовків виступає вказівка на моделі речень, які елімінуються [3, с. 163]. Аналіз фактичного матеріалу дозволив виявити наступні типи елімінації:

а) елімінації може піддаватися частина предиката, найчастіше це особові форми дієслова *sein* (бути), наприклад «*KomaPatientinEnglaroinItaliengestorben*», «*ErstmalsoffiziellchristlicheFeiertageanerkannt*». Варто відзначити, що подібні заголовки поширені, їхня еліптичність практично не відчувається читачем, оскільки елімінується лише допоміжне дієслово, а смислове дієслово, яке несе на собі все навантаження, зберігається. Елімінуватися може і весь предикат. Це відбувається, як правило, при вираженні предиката простими (не аналітичними) формами дієслів абстрактної семантики. Зразком такої елімінації може служити заголовок статті

«*JedenTageinWiederssehen*», яка присвячена соціальним мережам. Незважаючи на відсутність предиката, читач може зрозуміти і «добудувати» заголовок. Так, у заголовку «*MorgensUni, abendsKellnern*» пропущені обидва предиката, однак прийом антитези, на якому побудований заголовок, дозволяє реципієнту з легкістю доповнити відсутні члени речення. При елімінації предиката журналісти часто використовують знаки пунктуації, наприклад, тире: «*DieUkraine–eineWinterreise*», «*JedemSchüler–eineChance*», «*DieBank–deinFreundundHelfer?*». Всі ці заголовки відповідають основним вимогам публіцистики – лаконичності і наочності;

б) можлива також елімінація лівого актанта (підмета) разом з особовим дієсловом, що є типовим, в основному, для усного мовлення. Так, у заголовку «*In Gegenwart von Kindern die Zigarette aus!*» опущенню підлягають і підмет, і присудок (Пор. : *In Gegenwart von Kindern nehmen Sie die Zigarette aus*). Однак, завдяки тому, що таке речення є екскламативом, його еліптичність практично не відчувається;

в) елімінація артикля, що привертає увагу і робить заголовок більш експресивним: *LebhaftesEchoauf (die) PDS-Vorschläge*. Проте необхідно зазначити, що відсутність артикля часто робить зміст заголовка дещо незрозумілим, наприклад: *KairoruftBotschafterab* (незрозуміло, відкликають одного посла чи кількох);

г) елімінація дієслова при цитуванні. З метою мовної економії пишеться лише ім'я автора і цитата – *Obama: «AllesistderWeltuntergang»*;

д) елімінованими можуть бути предикат і всі актанти, наприклад «*Serielleinmalig*» – заголовок статті, присвяченій темі моди;

е) елімінація обов'язкового прямого додатку: «*Sparen oder nicht?*» – заголовок статті, присвяченої виходу музичного альбому.

Еліптичні речення також систематизуються в залежності від можливості експлікації конструкції. Якщо подане нульовим варіантом слово (або слова) експлікується, тобто відновлюється у своєму стандартному варіанті з контексту, то така еліптична конструкція називається синтагматично відновлюваною. Якщо ж експлікація слова або слів можлива тільки на основі інших аналогічних конструкцій, що зустрічаються в мові, але не зареєстрованих безпосередньо в контекстуальному оточенні цієї еліптичної конструкції, то така конструкція називається парадигматично відновлюваною [1, с. 190]. Під час прочитання заголовка читач вибудовує гіпотезу щодо змісту всього тексту і прагне таким чином максимально відновити еліптичну конструкцію. Якщо конструкція є парадигматично відновлюваною, еліipsis може бути відновлений максимально точно і з лексичної, і з граматичної точки зору, наприклад, «*VorsichtaufderBaustelle!*». Реципієнту заголовка необов'язково відновлювати еліптичну конструкцію для розуміння змісту.

Синтагматично відновлювані конструкції не завжди можуть бути інтерпретовані однозначно. Наприклад, у наведеному вище заголовку «*Sparenodernicht?*» елімінований лівий актант, особова форма дієслова і обов'язковий прямий додаток, що виражає предмет дії. Відновлення такої конструкції можливе лише з істотним спотворенням змісту. В ролі обов'язкового додатка у знахідному відмінку може виступати будь-який іменник, що виражає предмет дії (гроші, час і т. д.). У цілому можна відзначити, що синтагматично відновлювані заголовки використовуються у пресі частіше, ніж парадигматично відновлювані, так як саме перші пов'язані з навколишнім контекстом, привертають увагу і інтригують читача.

Фактичний матеріал проведеного дослідження дозволив виділити п'ять ступенів прозорості еліптичних конструкцій у заголовках, починаючи від найбільш до найменш прозорих конструкцій:

перший ступінь: мовна економія без втрати однозначності, наприклад: *Brief-MonopolvordemFall*. Тут елімінується означений артикль *das* і повнозначне дієслово *steht*. Елімінація не призводить до втрати прозорості заголовка;

другий ступінь: мовна економія із втратою однозначності, наприклад: *SchussauffaulenSohn*. Відсутня інформація може лише частково виводитися з контексту. Залишається невідомим факт хто саме з батьків здійснив постріл, хоч імплікується, що це був один з батьків;

третьої ступінь: опущення тієї частини інформації, яка не реконструюється читачем ні з еліптичного заголовку, ні з попередніх знань, наприклад: *Europaparlament stellt Ultimatum*. При цьому залишається не зрозумілим кому саме ставиться ультиматум;

четвертої ступінь: утримання інформації, яка не реконструюється, що пробуджує у читача цікавість для її експлікації, наприклад: *Der Meisterspricht von seinem Lebenswerk*. У заголовку відсутня частина інформації, яка доповнюється підзаголовком: *Friedrich Hundertwassergestaltet das «größte Gesamtkunstwerk der Welt»*;

п'ятої ступінь: приховування інформації. Фактичний контекст повністю прихований. Прихований зміст повністю виводиться лише з тексту, наприклад: *Verwässerte Gefühle*. Із заголовка не можна зрозуміти, що насправді у статті йдеться про закохану пару, яка опинилася у заблокованому авто посеред Рейну під час повені.

Висновки. Еліптичні заголовки відрізняються лаконічністю і ємністю. Залежно від того, який член речення елімінується, можна виділити кілька типів еліптичних заголовків. Найбільш поширеними є заголовки, в яких елімінується або весь предикат, або його частина. Реципієнт практично не відчуває неповноти заголовків цієї групи. Більш того, можна припустити, що основною функцією подібних назв є не інформативна функція, а функція залучення читачької уваги. Еліптичні заголовки інтригують реципієнта, змушують його продовжити читання і в цілому оптимізують сприйняття публіцистичного тексту.

Список використаної літератури

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод: монография /Л. С. Бархударов.–М. : Международные отношения, 1975.– 240 с.
2. Гончарова Е. А. Интерпретация текста. Немецкий язык : учебное пособие / Е. А. Гончарова, И. П. Шишкина. – М. : Высшая школа, 2005. –208 с.
3. Зеленецкий А. Л. Теория немецкого языкознания : учебное пособие / А. Л. Зеленецкий, О. В. Новожилова.– М. : Академия, 2003. – 400 с.
4. Зеликов М. В. Эллиптические модели в языках Испании / М. В. Зеликов // Вопросы языкознания. –М., 1994. – С. 24–28.
5. Корытная М. Л. Вопросы подготовки экспериментального исследования роли заголовка и ключевых слов в понимании текста / М. Л. Корытная // Слово и текст: актуальные проблемы психолингвистики. – Тверь, 1994. – С. 106–111.
6. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
7. Лазарева Э. А. Заголовочный комплекс текста – средство организации и оптимизации восприятия / Э. А. Лазарева // Известия Уральского государственного университета. – 2006. – № 40. – С. 158–166.
8. Негрышев А. А. Прагматика новостного газетного заголовка: механизмы преобразования информации в системе заголовков – текст / А. А. Негрышев // Вестник Московского университета: научный журнал. – Серия 9. Филология. – 2006. – С. 97–109.
9. Розенталь Д. Е. Стилистика газетных жанров: учебное пособие / Г. Я. Солганик [и др.]; под ред. Д. Э. Розенталя. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 229 с.
10. Тураева З. Я. Лингвистика текста. Текст: структура и семантика/ З. Я. Тураева. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 127 с.

Терещенко Т. В. Коммуникативно-прагматический потенциал эллиптических конструкций (на материале заголовков немецкоязычной прессы).

Аннотация

Статья посвящена характеристике коммуникативно-прагматического потенциала заголовков, содержащих эллиптические конструкции. Эллиптические заголовки являются характерной чертой современной публицистики, поскольку своей краткостью, лапидарностью, незавершенностью они больше привлекают читательское внимание, чем заголовки в виде полных, законченных высказываний. Автором статьи предложена и проанализирована классификация эллиптических заголовков, взятых из немецкой прессы.

Ключевые слова: эллиптические конструкции, элиминация, актант, лапидарность, экспрессивность.

Tereshchenko T. V. Communicative and pragmatic potential of elliptic constructions (based on german-speaking press headlines).

Summary

The object of the study are elliptic headlines taken from the German press. The main aim of the article is to analyze the communicative-pragmatic potential of elliptical structures in the headlines of modern journalism. Elliptic headlines are the feature of modern journalism because of its brevity, lapidary, incompleteness; they are more attracted to the reader's attention than the headlines in the form of the full, complete sentences. Various aspects of ellipsis became the subject of researchers' analysis, namely: structural and semantic typology of ellipsis, the problem of

relation between the headline and the text basing on press material. The actual material of the conducted study allowed selecting five degrees of transparency of elliptical structures in the headlines, from most to least transparent

structures: 1. degree: language saving without loss of uniqueness; 2. degree: language saving with loss of uniqueness, lacking information can be perceived from the context only partially; 3. degree: the omission of that part of the information which cannot be reconstructed by reader neither from elliptical headline, nor from previous knowledge; 4. degree: maintaining information that cannot be reconstructed, this awakens the reader's curiosity for its explication; 5. degree: actual context is completely latent and content is fully perceived only from text.

Key words: *elliptical constructions; elimination; actant; lapidary; expressiveness.*

УДК 811.161.2

Тесленко В. М.,
аспірант Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
E-mail: volodymyrteslenko@hotmail.com

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ НЕЗМІННОЮ ПАРАДИГМОЮ

Стаття присвячена дослідженню фразеологізованих речень із незмінною парадигмою. Проаналізовано фразеологізовані одиниці за чотирма моделями, у яких розкривається парадигматична сталість речень. Розглянуто особливості функціонування аналізованих структур. Виявлено, що фразеологізовані речення зі сталою парадигмою характеризуються насиченим семантичним навантаженням і прив'язаністю до певного контексту.

Ключові слова: *модель, парадигма, семантика, структурна схема речення, фразеологізоване речення.*

Існує чимало праць, присвячених вивченню семантики, стилістики фразеологічних словосполучень. Проте детальних описів, предметом яких був би аналіз фразеологізмів зі структурою речень, ще не зроблено. В. Білоноженко у праці «Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів» подає класифікацію таких фразеологізмів, їхні зв'язки та закономірності вживання в реченні. Подібні систематизації знаходимо і у працях Л. Авксентьева, у яких автор досліджує структуру фразеологічних одиниць. У «Теоретичних питаннях фразеології» М. Алефіренко розглядає фразеологізми зі структурою словосполучень і речень, однак акцент робить на фразеологічних одиницях зі структурою словосполучень.

Грунтовних досліджень фразеологічних одиниць зі структурою простих речень, а особливо двоскладних, надзвичайно мало. Зроблено лише оглядовий аналіз таких конструкцій. Серед найдокладніших описів варто назвати розділи праці Л. Скрипник «Фразеологія української мови», що присвячені питанням структури двоскладних речень. Дослідник із погляду фразового оточення виділяє замкнені й незамкнені фразеологічні структури. Такий підхід є суголосним із класифікацією О. Молоткова, здійсненою за принципом здатності фразеологічних одиниць приєднувати до себе інші члени речення. М. Личук і В. Шинкарук у праці «Ступені фразеологізації речень» розглядають фразеологічні одиниці зі структурою речення, аналізуючи способи переходу звичайних речень безпосередньо у фразеологічні одиниці, виділяючи при цьому різні ступені фразеологізації, залежно від здатності до парадигматичних змін у межах фразеологічної одиниці [2, с. 6].

Огляд наукової літератури свідчить про те, що фразеологізми зі структурою двоскладних речень є ще не дослідженими. Тому увагу лінгвістів привертають фразеологічні одиниці, які мають структуру простих двоскладних речень. Оскільки такі фразеологізми мають предикативний центр і здатні утворювати зв'язки у вільному реченні або ж безпосередньо самостійно трансформуватися у вільне речення, то для них було створено термін *фразеологізовані речення*, тобто речення, що зазнали дії фразеологізації. Такі структури мають спільні ознаки з реченням (граматичні і структурні) та фразеологізмом (особливість вираження семантичного значення).

У сучасних наукових дослідженнях із синтаксису фразеологізовані речення пов'язані з цілою низкою проблем: визначення лінгвістичного статусу цих конструкцій та їхнього місця в синтаксичній системі української мови, аналіз структурних схем, моделей і регулярних реалізацій фразеологізованих речень, вивчення їхньої семантичної організації та комунікативної будови тощо.